

1-казус

15 ёшли У. велосипедда кетаётиб, йўлни кесиб ўтаётган В. нинг бошидан мўйнали телпагини юлиб олиб қочди. Буни мотоциклда кетаётган Ф. кўриб қолиб уни ушламоқчи бўлди. У.га етиб онгли равишда мотоцикл билан уриб юборди ва ўртача оғирликда тан жароҳати етказди. Терговчи Ф.нинг ҳаракатини ЖКнинг 105-моддаси 1-қисмини, яъни қасддан ўртача оғирликдаги шикаст етказиш деб квалификация қилди. Ҳимоячи эса, Ф.га нисбатан ЖКнинг 39-моддасини қўллаб, жиноий жавобгар бўлмаслиги лозимлигини таъкидлади.

Терговчи ва ҳимоячининг ҳаракатларига баҳо беринг. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказишнинг шартларини таҳлил қилинг. Фикрингизни асослаб беринг.

Bizga ma'lumki, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni himoya qilishda jinoyat huquqi muhim rol o'ynaydi. Jinoyat huquqi tushunchasi huquq sohasi, qonunchilik sohasi, va o'quv fani kabi bir necha ma'nolarda qo'llaniladi. Jinoyat huquqining fan sifatida qo'llanilishida jinoyat tushunchasi uning asosiy tarkibiy elementi hisoblanib, mohiyatini aniqlashda prinsipial ahamiyat kasb etadi. Jinoyat jamiyatning ijtimoiy hayotidagi murakkab hodisalardan biri hisoblanib, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida jinoyat tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Ushbu kodeks bilan ta'qiqlangan, aybli ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik), jazo qo'llash tahdidi bilan jinoyat deb topiladi. Ushbu kodeks bilan qo'riqlanadigan ob'yektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazish real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi¹".

Yuqoridagi masalani muhokama qilish jarayonida quyidagi savollarga aniqlik kiritib olamiz:

- ❖ **Birinchidan**, jinoyat tarkibi tushunchasi va uning ahamiyati;
- ❖ **Ikkinchidan**, kazusda ko'rsatib o'tilgan holatning **jinoyat tarkibi bo'yicha tasniflanishi**;
- ❖ **Uchinchidan**, O'zbekiston Respublikasining **Jinoyat kodeksiga** tegishli bo'lgan moddalari bo'yicha jinoyatning belgilari va tahlili.

Jinoyat tarkibi jinoyat qonunchligida aniq bir ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat deb ta'riflovchi **eng kam va yetarli ob'yektiv va sub'yektiv belgilar** yig'indisidir². **Jinoyat tarkibi** — jinoyat huquqiy qonunda ko'zda tutilgan, qilmishni jinoyatning muayyan bir turi sifatida xarakterlovchi alomatlar yig'indisi; jinoiy javobgarlikning zaruriy asosi, ijtimoiy xavfli qilmishning jinoiyligini aniqlash vositasi. **Jinoyat tarkibi ma'lum bir ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat,**

¹O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi:(umumiy qism) Rasmiy nashr - O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. - T.; " Adolat ", 2018 y.14-moddasi

² Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik / A.S. Yakubov, R.Kabulov va boshqa. — T.; O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi, 2009.

deb topish uchun zarur bo`lgan ob`yektiv va sub`yektiv belgilarining minimal va yetarli yig`indisidir³.

Jinoyat tarkibining bir necha vazifalari:

- ❖ Jamiyat uchun xavfli qilmishning jinoiyligini aniqlash vositasi;
- ❖ Jinoiy javobgarlik uchun asos bo`lishi;
- ❖ Jinoyatchilik darajasini aniqlashda qonunchilik namunasi bo`lishi;
- ❖ Jinoyatlarni farqlovchi vosita sifatida xizmat qilishi;

Jinoyat tarkibi jinoyat qonunchiligida to`rt shaklni o`z ichiga oladi:

- ❖ Jinoyat ob`yekti
- ❖ Jinoyatning ob`yektiv tomoni
- ❖ Jinoyat sub`yekti
- ❖ Jinoyatning sub`yektiv tomoni

Jinoyat tarkibi elementlari bir-biri bilan uzviy bog`liq hisoblanadi. Agar sodir etilgan qilmishda yuqorida ko`rsatilgan elementlardan birortasi mavjud bo`lmasa, jinoiy javobgarlikka tortishga asos bo`lmaydi. Har bir jinoyat tarkibida uning elementlarini va umuman tarkibi tashkil etadigan va muayyan jinoyat tarkibiga xos bo`lgan belgilar mavjud. Ob`yektiv va sub`yektiv elementlar **zaruriy va fakultativ belgilarga** ega: **zaruriy belgilar** – jinoyat tarkibi mavjud bo`lishi uchun zarur bo`lgan belgilar bo`lib, ularning yig`indisi qilmishni jinoyat deb hisoblash uchun minimal va yetarli bo`lgan ijtimoiy xavfliligini tashkil etadi⁴. **Fakultativ belgilar** – jinoyat tarkibining mavjudligini anglatmaydigan, kvalifikatsiya ta`sir etmaydigan, lekin jazoni individuallashtirishda hisobga olinadigan belgilar⁵.

Bundan tashqari jinoyat tarkibining quyidagi turlari mavjud:

³А.С. Якубов. Теоретический проблемы формирования правовой основаны учения о преступление: предпосылки, реальность, перспективы. Т., 1996стр. 95

⁴ O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi I tom. /Darslik (Umumiy qism). M.H.Rustamboyev. Rasmiy nashr: "ILM ZIYO" nashriyot uyi 2010 yil. 296 bet. /400 bet.

⁵ Марцев. А. Состав преступления: структура и виды // Ж Уголовное права. 2005. 2. – 54 -58 -ст

- ❖ **Ijtimoiy xavlilik darajasiga ko`ra** (asosiy tarkib, yengillashtiruvchi tarkib, og`irlashtiruvchi tarkib, alohida og`irlashtiruvchi tarkib).
- ❖ **Tasniflanish usuliga ko`ra** (oddiy tarkib, murakkab tarkib, muqobil tarkibli).
- ❖ **Tuzulishining xususiyatiga ko`ra** (formal, moddiy, kesik tarkibli).

Jinoyat ob`yekti – jinoyat qonuni bilan qo`riqlanadigan har qanday ijtimoiy munosabatlar yig`indisidir. O`zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 2-moddasida aytib o`tilganidek, qonun bilan qo`riqlanadigan eng muhim ijtimoiy munosabatlar: shaxs, uning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlari, mulk, tabiiy muhit, tinchlik, insoniyat xavfsizligi, O`zbekistonning konstitutsiyaviy tuzumi jinoyat ob`yekti bo`ladi. Faqat jinoyat qonuni bilan qo`riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarga jinoyatning ob`yekti bo`ladi. Jinoyat qonuni bilan qo`riqlanmaydigan ijtimoiy munosabatlar jinoyatning ob`yekti bo`la olmaydi.

Ushbu kazusdagi vaziyatda jinoyat tarkibining ob`yekti bu – ijtimoiy munosabat bo`lmish fuqaro U.ning hayoti va sog`ligidir .

Jinoyatning ob`yektiv tomoni – sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishning tashqi ko`rinishi, holatini ifodalovchi belgilar yig`indisi hisoblanadi. Muayyan vaqt va makonda, muayyan usulda sodir etiladigan, ayrim hollarda, muayyan sharoitda qurol vositalaridan foydalanib, jinoyat sodir etish vaqtida ob`yektiv haqiqatga aylanadigan ijtimoiy xavfli, jinoyat huquqiga xilof harakat yoki harakatsizlikdan iborat bo`lgan qilmishdir. Jinoyat tufayli kelib chiqqan ijtimoiy xavfli oqibat ham jinoyat ob`yektiv tomonining belgilari doirasiga kiradi⁶.

Jinoyat qonuni bilan qo`riqlanadigan ob`yektga qarshi qilingan ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikning tashqi holatini ifodalovchi belgilar jinoyatning ob`yektiv tomoni deb aytiladi⁷.

Jinoyat ob`yektiv tomonining ahamiyati:

⁶Jinoyat huquqi (umumiymadrslik) Muhammadjon Usmonaliyev . Toshkent, “ Yangiasravlod” 2005, 179-bet

⁷RasulovO.X Jinoyat huquqi. Umumiyqism. Toshkent, “ O`qituvchi”, 1969, 107-bet

- Jinoyat tarkibining asosiy elementlari hisoblanadi
- Jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish uchun muhim ahamiyat kasb etadi
- Jinoyat tarkibining boshqa elementlari bo'yicha mos keladigan jinoyatlarni o'zaro ajratish imkonini beradi

Jinoyat ob'yektiv tomonining **asosiy belgilari:**

- Ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik)
- Ijtimoiy xavfli qilmish va ijtimoiy xavfli oqibat o'rtasidagi sababiy bog'lanish
- Ijtimoiy xavfli oqibat

Qo'shimcha belgilari: vaqt, joy, vaziyat, qurol, vosita, usul

Kazusda berilgan jinoyatning ob'yektiv tomoni fuqaro U.ni ushlash maqsadida, fuqaro F.ning fuqaro U.ga yetib, ongli ravishda mototsikl bilan urib yuborishida va o'rtacha og'irlikda tan jarohati yetkazishida ifodalanadi.

Jinoyat sub'yekti – ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan va jinoyat qonuniga muvofiq javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan jismoniy shaxs. Jinoyat kodeksining 17-moddasida yozilganidek: “Jinoyat sodir etgunga qadar o'n olti yoshga to'lgan, aqli raso jismoniy shaxslar javobgarlikka tortiladilar.⁸

Jinoyat sub'yektini faqat jismoniy shaxslar tashkil eta oladi. Yuridik shaxs: tashkilot, muassasa, korxonalar jinoyat tarkibining sub'yekti bo'la olmaydi.

Jinoyat sub'yektining belgilari:

- Jismoniy shaxs – aqli raso, jinoyat sodir etgunga qadar belgilangan muayyan yoshga to'lgan shaxslar hisoblanadi;
- Aqli rasolik – jinoyat sodir etish vaqtida o'z qilmishining ijtimoiy xavfli xususiyatini anglagan va o'z harakatlarini boshqara olgan shaxsdir, ya'ni sog'lom ruhiy holatdir;

⁸O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 17-modda “Adolat” nashri Toshkent - 2018

- Javobgarlik yoshiga yetganlik.

Ushbu kazusdagi vaziyatda jinoyatning sub`yekti – bu 16 yoshga to`lgan, aqli raso, o`z harakatlarini boshqara oladigan, qilmishning ijtimoiy xavflilik xususiyatini anglagan fuqaro F. hisoblanadi.

Jinoyatning sub`yektiv tomoni – shaxsning sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishi va uning jinoiy oqibatiga bo`lgan ruhiy munosabati uni qasddan yoki ehtiyotsizlikdan sodir etishi yoki ayb, maqsad, niyati. Jinoyat sub`yektiv tomonining asosiy va fakultativ belgilari: ayb, motiv, maqsad. *Jinoyatning sub`yektiv tomonida ayb shakllari* **qasddan** sodir etilgan jinoyat va **ehtiyotsizlik** orqasida sodir etilgan jinoyat qismlariga ajraladi.

Yuqoridagi holatning sub`yektiv tomoni fuqaro F.ning fuqaro U.ning hayoti va sog`ligiga shikast yetkazish harakatining ijtimoiy xavfliligini anglaganligi hamda ushbu qilmishning ijtimoiy xavfli oqibatlarini oldindan bilganligi va shunday oqibat kelib chiqishini xohlaganligida ifodalanadi. **Fuqaro F.ning ijtimoiy xavfli qilmishi jinoyatning sub`yektiv tomoniga ko`ra qasddan (to`g`ri qasd) sodir etilgan hisoblanadi.**

Umuman olganda, fuqaro **F.ning sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishi bu – sog`liqqa qarshi jinoyatlar tarkibini tashkil etadi.** Ushbu kazusda fuqaro F.ning harakatlarida jinoyat tarkibining barcha tomonlari mavjud bo`lganligi sababli, tergovchi F.ning sodir etgan harakatini Jinoyat kodeksining 105-moddasi 1-qismi, ya'ni qasddan o`rtacha og`irlikdagi shikast yetkazish deb kvalifikatsiya qilgan. Badanga o`rtacha yetkazish shikast yetkazish jinoyati badanga og`ir shikast yetkazish jinoyatidan, eng avvalo, shunisi bilan farq qiladiki, u hayot uchun xavfli bo`lmaydi va odatdagidek kechganida insonning o`limiga olib kelishi mumkin emas. Bundan tashqari, badanga o`rtacha og`ir shikast yetkazish badanga og`ir shikast yetkazishga xos bo`lgan oqibatlarni keltirib chiqarmaydi.

Himoyachi esa, fuqaro F.ga nisbatan Jinoyat kodeksining 39-moddasini qo'llab, jinoiy javobgar bo'lmasligi lozimligini ta'kidlagan. Ushbu moddaga asosan, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni hokimiyat organlariga topshirish

maqsadida ushlash vaqtida unga zarar yetkazish, agar uni ushlash uchun zarur bo'lgan choralarning chegarasidan chetga chiqilmagan bo'lsa, jinoyat deb topilmaydi. Yuqoridagi vaziyatda esa, fuqaro F.ning harakatlari, ya'ni ongli ravishda mototsikl bilan o'rtacha og'ir shikast yetkazishi shaxsni ushlash uchun zarur bo'lgan choralarning chegarasidan chetga chiqish hisoblanadi. Tergovchi F.ning harakatini Jinoyat kodeksining 105-moddasi 1-qismi, ya'ni qasddan o'rtacha og'irlikdagi shikast yetkazish sifatida to'g'ri kvalifikatsiya qilish uchun, 39-modda 3-qismiga ko'ra, ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan fuqaro U.ni ushlash vaqtida unga yetkazilgan zararining qonuniyligini baholashda, uning ushlanishdan qochish maqsadida qilgan harakatlari, fuqaro F.ning kuchi va imkoniyatlari, ruhiy holati va ushlash bilan bog'liq bo'lgan boshqa holatlar hisobga olishi lozim.

Yuqoridagi berilgan kazusdagi ikkinchi masalani, ya'ni ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaqtida zarar yetkazishning shartlarini tahlil qilamiz. Xususan, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaqtida zarar yetkazishning huquqiyligi shartlari – bir tomondan, ushlash huquqining amalga oshirilishini, ikkinchi tomondan, g'ayriqonuniy qilmishlarni bartaraf etilishini kafolatlaydi. Ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaqtida zarar yetkazishning huquqiyligi elementlarini izohlash bilan birga, qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi, aybning shakli, jinoyatning tugallangan yoki tugallanmaganligi, shuningdek, ishtirokchilik shakli ham inobatga olinishi lozim. Ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan shaxsni ushlashning huquqiyligining mustaqil shartlaridan biri belgilangan uslub va vositalarni qo'llash hisoblanadi. Ushlash uslubi deganda, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash maqsadida unga ta'sir etishning turli xil taktik usullari tushunilsa, ushlash vositalari esa ushlash jarayonida ishlatiladigan turli xil qurollar, predmetlar, va texnik anjomlar yig'indisidan iborat. Ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsga zarar yetkazishning shartlardan yana biri ushlanishi mumkin bo'lgan shaxslar doirasining belgilanganligidir. Boshqacha qilib aytganda, qonunda ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxslarnigina ushlash mumkinligi belgilab berilgan. Ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash

vaqtida yetkazilgan zararining qonuniyligini belgilovchi alohida sharti ushlar choralarini qo'llashda chegaradan chiqib ketmaslik sanaladi. Ushlar choralari chegarasidan chetga chiqish deganda ushlar vositalari va usullariga, qilmish va uni sodir etgan shaxsning ijtimoiy xavflilik darajasiga, shuningdek, ushlar sharoitiga butunlay mos kelmaydigan va natijada ushlanayotgan shaxsga qasddan zarar yetkazilishini tushunish lozim. Yuqorida berilgan kazusdagi holatda ushbu shartlar istisno etilib, ushlar choralari chegarasidan chetga chiqilgan.

Xulosa qilib aytganda, fuqaro F.ning sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishi sog'liqqa qarshi jinoyatlar tarkibini tashkil etib, qasddan o'rtacha og'irlikdagi shikast yetkazishning elementlari mavjud bo'lganligi sababli, uning harakatlarida jinoyat tarkibining barcha tomonlari mavjud. Bundan kelib chiqib, tergovchi F.ning harakatini Jinoyat kodeksining 105-moddasi 1-qismi, ya'ni qasddan o'rtacha og'irlikdagi shikast yetkazish sifatida kvalifikatsiya qilganligini to'g'ri deb olishimiz mumkin. Chunki, kazusdagi holatda mototsikldagi fuqaro F. Jinoyat kodeksi 166-moddasi 1-qismidagi talonchilik jinoyatini sodir etib qochib ketayotgan fuqaro U.ni ushlar uchun zarur bo'lgan choralar chegarasidan chetga chiqqanligini ko'rishimiz mumkin. Jinoyat kodeksi 39-moddasi 2-qismiga ko'ra, fuqaro F.ning harakatlari ushlar vositalari va usullariga, qilmishning hamda uni sodir etgan fuqaro U.ning xavflilik darajasiga, shuningdek ushlar sharoitiga butunlay mos kelmaydigan, ushlar zarurati taqozo etmagan holda ushlanayotgan fuqaro U.ga qasddan zarar yetkazish ushlar choralari chegarasidan chetga chiqish deb topiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- ❖ *O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Rasmiy nashr O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – T.: “Adolat”, 2018 yil. – 528 bet;*
- ❖ *O'zbekiston Respublikasining jinoyat huquqi kursi birinchi tom. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Rustamboyev. M.X., 2010 yil. “Ilm Ziyo” nashriyot uyi. 400 bet;*
- ❖ *Rustamboyev. M.X. O'zbekiston Respublikasi (Umumiy qism) Jinoyat kodeksiga sharhlar.. (O'zbekiston Respublikasi Adliya vaziri, birinchi darajali maslahatchisi B.M. Mustafoyevning umumiy tahriri ostida. Toshkent. “Ilm Ziyo” nashriyot uyi 2006 yil;*
- ❖ *Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik / A.S. Yakubov, R.Kabulov va boshqa. – T.; O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi, 2009. – 374 b;*
- ❖ *Jinoyat huquqi (Maxsus qism) Muhammadjon Usmonaliyev “ Yangi asr avlodi” nashriyot –matbaa markazi, Toshkent – 2005 y. 702 b;*
- ❖ *A.C. Якубов. Теоретический проблемы формирования правовой основаны учения о преступление: предпосылки, реальность, перспективы. Т., 1996 стр. 95.*

Internet manbalari:

www.lex.uz;

www.norma.uz;

data.gov.uz.